

MARIA ANTOSIK PIELA

SENTYMENTY I STEREOTYPY

ŚWIAT ŻYDOWSKI W KRYMINAŁACH RETRO

Powieść kryminalna od lat cieszy się niesłabnącym powodzeniem wśród polskich czytelników. W większości polskich księgarni dostępne są bestsellerowe powieści autorów, którzy do perfekcji opanowali reguły gatunku. Zakochani w Mankellu czy w Larssonie Polacy sięgają też jednak po rodzimą literaturę, a zwłaszcza po *spécialité de la maison* polskich autorów – kryminały retro. Tekst ten jest próbą wskazania ważniejszych wątków żydowskich pojawiających się w tych książkach. Nie będą to jednak kryminały o współczesnej Polsce, w których brak odwołań do historii czy kultury żydowskiej. Poszukiwania należy więc skierować ku kryminałom, których akcja rozgrywa się przed 1939 rokiem. Spośród kilkadziesiątu tytułów wybrałam cztery, które, jak mi się wydaje, najbardziej eksplorują tematykę żydowską. Mowa o *Liczbach Charona* Marka Krajewskiego (Kraków 2011), *Doktorze Jeremiasie* Sebastiana Koperskiego i Wojciecha Stamma (Poznań 2010), *Sekrety Kroke* Małgorzaty i Michała Kuźmińskich (Warszawa 2009) oraz o *Perkalowym dybuku* Konrada T. Lewandowskiego (Wrocław 2009).

EGZOTYKA NA SENTYMENTALNĄ NUTĘ

Alina Molisak określiła *Sekret Kroke* mianem kuriozum stosownie podlanego sentymentalizmem¹. Rzeczywiście fabuła powieści jest niedorzeczna, ale to nie dziwi, jeśli wziąć pod uwagę pastiszowy charakter tekstu. O wiele bardziej interesująca jest niemal encyklopedyczna dokładność, z jaką oboje pisarzy przedstawiają krakowski Kazimierz z 1939 roku. To zresztą dotyczy wszystkich omawianych autorów, którzy, przeprowadziwszy szczegółową kwerendę, niezwykle precyzyjnie ukazują topografię opisywanych miast. W tej materii ich powieści mogłyby uchodzić za wzorcowe bedekery po międzywojennym Lwowie, Krakowie, Łodzi czy Poznaniu.

Sentymentalny dialog z przeszłością prowadzi każdy z tych kryminałów, większość z nich bazuje na głęboko zakorzenionym micie idyllicznego dwudziestolecia, kie-

dy to zgodnie współżyć mieli przedstawiciele wszystkich narodowości.

Ciekawie na tym tle przedstawia się „przestrzeń żydowska”, której starannie zaznaczona egzotyczność ma być pomocna w budowaniu lokalnego kolorytu. Kazimierz *Sekretu Kroke* przypomina sztetle z opowieści Szolem-Alejchema. Pojawia się tu nawet nawiązanie do najbardziej popularnego bohatera tego pisarza, Tewjego Mleczarza. Tyle tylko, że mleko po ulicy Szerokiej roznosi Chaim Topol (sic!) [odtwórca roli Tewjego w ekranizacji powieści, *Skrzypek na dachu*, red.]. Dzielnica żydowska w *Perkalowym dybuku* również ukazana została w sposób niezwykle schematyczny. Bałuty Lewandowskiego niczym nie różnią się od Bałut Reymonta z *Ziemi Obiecanej* i daleko im do fascynującej żydowskiej Łodzi J. J. Singera z *Braci Aszkenazy*.

Dzielnice żydowskie opisane zostały jako ostoja tradycjonalizmu czy też pewnego rodzaju zacofania, jako miejsce egzotyczne dla ludzi z wyższych sfer. Wydaje się, że autorzy powieści czuli się w obowiązku przedstawić i zarazem objaśnić polskiemu odbiorcy żydowską kulturę. Celują w tym Kuźmińscy, którzy z etnograficznym zacięciem przedstawiają kolejne sceny rodzajowe z życia codziennego kazimierskich Żydów. Jedną z ważniejszych strategii kreowania żydowskiego świata w kryminałach retro jest wprowadzenie do tekstu rozlicznych hebraizmów i odwołań do tekstów biblijnych, a także modlitw. W scenach erotycznych pojawiają się fragmenty *Pieśni nad Pieśniami*, odniesienia do kobiecych postaci starotestamentowych („Była Rebeką przy studni, Rachelą przed namiotem”) i wyrazy kojarzone z szeroko pojętym bibijnym orientem. Wprowadzenie takiej stylistyki ma uprawdopodobnić i zarazem uatrakcyjnić fabułę. Tego typu zabiegi stosowane były w dziewiętnastowiecznej literaturze polskiej, co jak pisze Eugenia Prokop-Janiec, nierzadko dawało efekty komiczne czy też heroikomiczne². Język hebrajski jako istotny element fabularny pojawia się także w *Liczbach Charona*. Tajemniczy ciąg hebrajskich liter jest w rzeczywistości zagadką logiczną, którą rozwiązać

1 >> Zob. Alina Molisak, *Dialogi z przeszłością w przestrzeni publicznej*. Tekst ten w formie referatu został wygłoszony podczas konferencji „Space and Memory. Warsaw–Berlin–Tel Aviv”, która odbyła się 22 marca 2011 roku w Warszawie.

2 >> Zob. Eugenia Prokop-Janiec, „Kwiaty wschodnie”. *Tematy żydowskie wobec orientalizmu*, [w:] *Problematyka żydowska w romantyzmie polskim*, pod red. Andrzeja Fabianowskiego i Maria Makaruk, Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2005, s. 96.